

RECENZII

Maria Larionescu

Istoria sociologiei românești,
București: Editura Universității,
2007, 303 p.

Avem o sociologie românească? Este o întrebare pusă nu de puține ori, dar parcă nu cu atâta obstinație ca în cazul controverselor despre existența unei filozofii românești. Trebuie spus răspicat că răspunsul la un asemenea gen de întrebări nu-l pot da decât studii sistematice asupra contribuțiilor sociologilor români la dezvoltarea gândirii sociologice.

Deși termenul *sociologie* s-a impus în cultura română la un interval relativ scurt după lansarea lui de către A. Comte, lucrări de sociologie propriu-zisă apar destul de târziu. Considerații sociologice despre realitatea socială și istorică românească au afirmat N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, Ion Heliade-Rădulescu, I.C. Brătianu.

Sunt interesante de amintit reflecțiile unor gânditori români despre sociologie, aflate în câmpul culturii române mai mult ca o posibilitate decât ca o realitate. Titu Maiorescu nu ezită să vorbească despre știința societății, iar în scrupuloasele și incisivele sale articole, Eminescu găsește loc, printre atâtea probleme abordate, să expună memorabile aserțiuni despre sociologie. Cu toate acestea, gânditori români dedicați profesiei de sociolog se afirmă mult mai târziu. Și totuși nu ar fi onest să trecem cu ușurință peste efortul extraordinar al unui agronom – Ion Ionescu de la Brad – de aplicare a metodei monografice de cercetare sociologică, vizibil în cele trei volume despre județele Dorohoi, Mehedinți și Putna.

Vasile Conta, A.D. Xenopol, C. Stere și G. Ibrăileanu examinează evoluția societății moderne apelând la concepte și criterii de analiză sociologică. În perioada de început a secolului XX, Dumitru Drăghicescu se afirmă puternic în Franța, unde publică lucrări bine primite în reviste prestigioase de sociologie, dar cu ecou foarte redus în țară.

Destul de puțin cunoscute, lucrările socialiștilor români cuprind considerații sociologice privind realitățile românești analizate cu instrumentarul teoretic și metodologic marxist.

Se cuvine să menționăm apariția până în 1916 a unor lucrări ce abordează exclusiv știința despre social: Haralambie Fundăteanu, *Sociologia*, partea I, *Considerațiuni generale*, 1912, și Gh.D. Scrabă, *Sociologie*, 1914.

În ceea ce privește prezența disciplinei în mediul academic, C. Dimitrescu-Iași este primul care predă un curs de sociologie, începând cu anul universitar 1896-1897, la Universitatea din București. La Universitatea din Iași, sociologia își ocupă locul cuvenit, odată cu venirea la catedră a lui Dimitrie Gusti în 1910, în urma unui concurs destul de controversat.

Nu este lipsit de semnificație faptul că în perioada interbelică, în Italia, cu toate că existau sociologi de anvergură europeană, și îi amintesc numai pe V. Pareto și A. Gramsci, în universități nu funcționau catedre de sociologie, iar sociologia era profesată ca un fel de anexă de către juriști și economiști, după cum remarcă T. Brăileanu. În schimb, în România existau patru catedre de sociologie. La București a fost numit profesorul Dimitrie Gusti, transferat după război de la Universitatea din Iași, la Cluj activa Virgil Bărbat, la Iași titularul

catedrei era Petre Andrei, iar la Cernăuți preda Traian Brăileanu.

În perioada interbelică s-a afirmat o animată și bogată activitate de pregătire a viitorilor sociologi și de răspândire a ideilor sociologice în medii tot mai diverse. Mișcarea sociologică autohtonă de după primul război mondial a cunoscut o dezvoltare proeminentă, impunându-se ca una dintre cele mai vii din sociologia timpului.

Toate acestea sunt argumente pentru existența unei sociologii românești în ciuda încercărilor de negare chiar din partea unor sociologi români contemporani, aceasta având o istorie bogată în evenimente și fapte, dar și în scrieri fundamentale.

Prea multe istorii ale sociologiei românești nu avem. Prima este cea a lui T. Herseni, *Sociologia românească*, din 1940, ca parte a volumului *Filozofia românească de la origini până astăzi* (1941). Urmează *Gândirea sociologică în România* de Miron Constantinescu, Ovidiu Bădina, Erno Gall (1974), *Sociologia românească contemporană. O perspectivă în sociologia științei* de Ștefan Costea, Maria Larionescu, Ion Ungureanu (1983), *Istoria sociologiei românești* de Ștefan Costea (coord.), Irina Cristea, Dumitru Dumitrescu, Maria Larionescu, Lucian Stanciu, Florian Tănăsescu (1998).

Doamna Maria Larionescu și-a consacrat o bună bucată de timp studiului evoluției sociologiei în spațiul românesc. A publicat studii de referință în diferite domenii ale cercetării sociologice. Remarcabil cercetător – amintim activitatea ei la Institutul de Sociologie al Academiei Române timp de peste trei decenii –, Maria Larionescu este profesor la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității din București, unde predă cursurile: *Istoria sociologiei românești*, *Sociologie comparată*, *Sociologie comparată a comunităților umane*, *Structură și mobilitate socială*, *Sociologie aplicată (Sociologie românească)*. Prin întreaga sa activitate, Maria Larionescu a contribuit cu

competență și dăruire la ctitorirea istoriei sociologiei românești ca disciplină de specialitate, la transmiterea cunoștințelor sociologice, la formarea unei viziuni critice asupra mișcării sociologice autohtone pentru multe generații de studenți.

Istoria sociologiei românești expune limpede toate momentele importante din mersul ideilor sociologice la români, ca să parafrazăm titlul unei cărți despre gândirea economică românească. Autoarea pornește de la premisa că trecutul rămâne un atribut fundamental al culturii unui popor, iar sociologia este parte integrantă a moștenirii unei națiuni.

În comparație cu lucrările amintite mai sus, volumul doamnei Maria Larionescu, *Istoria sociologiei românești*, este înaintea de orice o analiză a contextelor social-istorice și epistemologice în care se produc, se extind și se validează teoriile sociologice. Modelul său de abordare rămâne T. Herseni și credem că nu greșim în ideea că lucrarea Mariei Larionescu se constituie într-o reevaluare și dezvoltare a viziunii din cartea lui Herseni, *Sociologia românească*.

Introducerea cărții aduce precizări relevante pentru viziunea autoarei asupra istoriei sociologiei. Semnificativă rămâne examinarea originilor sociologiei – văzută în două ipostaze: tensiunea dintre raționalism și istorism, o provocare a pragmatismului american, fundamente discutate prin ideile lui Șt. Zeletin, E. Lovinescu, N. Petrescu.

Capitolul „Geneza sociologiei românești” aduce argumente în susținerea tezei autoarei privind similaritatea traiectoriei sociologiei românești cu a celorlalte sociologii naționale. Au existat premergători precum Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir, Ioan Budai-Deleanu, Dinicu Golescu, Ion Codru Drăgușanu, Constantin Caracaș, Ionică Tăutul. Pe bună dreptate ea scrie: „Nici unul dintre acești precursori nu a fost sociolog de profesie, însă acest lucru nu-i face mai puțin importanți pentru geneza disciplinei

autohtone” (23-24). Din opera lor se pot prelua informații și interpretări în spiritul sociologiei. Iată-l, de pildă, pe Dinicu Golescu, boierul muntean care a oferit o imagine a societății românești premoderne.

Autoarea propune o presociologie desprinsă din surse antropologice, istorice, monografice și documente politice, de medicină socială, din care se configurează o direcție de meditație asupra socialului. În linia deschisă de T. Herseni, se susține că momentul decisiv în provocarea gândirii sociologice românești îl constituie revoluția de la 1848. Într-adevăr, pașoptismul a fost reperul de la care s-a pornit în construcția modernă a societății românești. Din acest punct se desfășoară comentariile și demonstrațiile autoarei. Se argumentează legitimarea sociologiei autohtone ca știință.

Sociologia românească s-a constituit din nevoia stringentă de explicații cu privire la procesele de modernizare, diferite, într-o mare măsură, de acelea din țările cu o evoluție capitalistă organică. Împrumutul cultural a avut un rol decisiv în devenirea noastră modernă. Avem un fapt sociologic demn de a fi dezbătut în toate dimensiunile sale. Este vorba despre nașterea unei gândiri românești care să ofere o perspectivă științifică asupra realităților sociale, provocate nu atât din interiorul societății autohtone, cât ca împrumut și influență din afară. Cum bine scrie autoarea, tranziția de la o societate tradițională premodernă la una modernă s-a produs prin crearea unei piețe capitaliste cu sprijinul capitalului străin și prin împrumut cultural. De aceea, gândirea sociologică s-a axat pe tema dezvoltării moderne, mai ales în expresia formelor fără fond, printr-o sociologie a burgheziei și a capitalismului și o sociologie critică. Doi pașoptiști, Ion C. Brătianu și Ion Ghica, au conferit un corpus de idei sociologice românești. Mai mult, I.C. Brătianu a fost primul care a vorbit despre sociologie, socotită de marele om politic drept știință naturală.

Din punctul nostru de vedere, cartea Mariei Larionescu aduce în prim-plan exegeza lui Zeletin despre mercantilismul românesc, primul sociolog român adversar al sociologiei beletristice. Mercantilismul cuprinde faza de formare a burgheziei naționale cu sprijinul capitalului comercial străin în perioada constituirii statelor moderne naționale.

Ca exponenți ai sociologiei critice sunt amintiți M. Kogălniceanu, I. Heliade-Rădulescu, T. Maiorescu și C. Rădulescu-Motru. O observație avem de făcut: viziunea junimistului este prezentă în teoria formei fără fond, întrucât el nu a scris nicăieri despre forme fără fond. Dintre cei patru gânditori, autoarea alocă cel mai mare spațiu lui C. Rădulescu-Motru și apreciem că a procedat corect, întrucât filozoful este autor al unui concept – *politicianismul* – cu o carieră publică excepțională, alături de alt concept, cel al *formelor fără fond*.

Din capitolul „Teorii evoluționiste asupra societății” nu lipsește explorarea originalei concepții eminesciene despre societate, cu argumente indiscutabile care susțin existența unei gândiri sociologice la marele poet. Tocmai din acest motiv gândesc că nu este cea mai bună caracterizare dată lui Eminescu, drept „cel mai de seamă reprezentant al orientării naționaliste în sociologie” (81). Cu atât mai mult cu cât Maria Larionescu demonstrează dimensiunea organicistă a ideilor sociologice ale poetului, în consecință, ele aparținând unuia dintre curentele sociologice fundamentale, evoluționismul. Deosebit de fertilă este sugestia autoarei cu privire la analiza comparată a procesului de desprindere a individualității din conștiința comună la M. Eminescu, E. Durkheim și C. Stere.

Viziunilor sociologice despre dezvoltarea capitalistă a societății românești li s-au alăturat, ca alternative, alte două curente sociologice – poporanismul, fiind subliniate contribuțiile lui C. Stere, V. Madgearu și M. Ralea, și socialismul, cu exponentul

său C.D. Gherea. S-ar fi convenit o prezentare a ideilor lui G. Ibrăileanu, promotorul literar al poporanismului.

Doamna Maria Larionescu are o contribuție importantă în studiul școlii sociologice de la București, sintetizată și în cartea discutată aici. Pe bună dreptate vede în această grupare o paradigmă, fiindcă sistemul sociologic gustian este un ansamblu articulat de teorii, concepte și teze originale: teoria voinței sociale, teoria cadrelor și manifestărilor, unitatea socială, relațiile și procesele sociale, legea paralelismului sociologic, interdisciplinaritatea. Trebuie recunoscut că paradigma gustiană a fost totuși eclipsată de o altă contribuție a sa, metoda monografică aplicată în cercetări făcute la sate, care au trezit un interes legitim din partea multor sociologi din Europa și SUA încă din perioada interbelică. Am putea spune că sistemul gustian este identificat în spațiul public cu monografismul. Pentru marcarea dinamismului și diversității doctrinare ale acestei mișcări sociologice ar fi fost oportună prezentarea opțiunilor metodologice ale lui Anton Golopenția, dar și a rezervelor exprimate de T. Brăileanu și D.C. Amzăr. Este de reținut, totuși, concluzia autoarei, care identifică în funcția stimulativă a ideilor și metodei gustiene din sociologia actuală o probă a viabilității sale.

T. Brăileanu este inclus în capitolul „Sociologie axiologică, sociologia culturii”, alături de Petre Andrei, Eugeniu Speranția, Nicolae Petrescu și Virgil Bărbat. Nu cred că încadrarea tematică a sociologului de la Cernăuți este corectă. El este autorul a două cărți, *Introducere în sociologie* (1923) și *Sociologie generală* (1926), în care pune bazele sistemismului în sociologie, de o mare notorietate în spațiul occidental, începând cu anii '50.

Ineditul lucrării doamnei Maria Larionescu stă înainte de toate în studierea sociologiei din perioada comunistă și de după 1989. De acum încolo, nici o lucrare de exegeză asupra celor două perioade nu poate ocoli con-

tribuția de excepție a Mariei Larionescu. Recunosc riscul asumat de către autoare, mai ales în ceea ce privește evaluarea unor autori contemporani, dar așa se întâmplă cu orice lucrare de acest gen.

Să subliniem câteva linii ale stării sociologiei în perioada comunistă. Scoasă din programele de învățământ în 1948, sociologia a fost interzisă, fiind considerată, alături de cibernetică și genetică, știință burgheză. Această acțiune a avut efecte profunde asupra dezvoltării sociale în comunism, sistem ce se va prăbuși în 1989 și din cauza incapacității de a organiza și conduce societatea pe baza principiilor managementului social modern. Sociologia, știință critică și analitică, ar fi propus alternative la marxism-leninism, ideologia oficială. Sociologia a fost înlocuită cu materialismul istoric.

Reinstituționalizarea sociologiei după 1965 a dus la cercetarea sociologică a unor realități noi edificate de proiectul comunist de dezvoltare. După cum subliniază autoarea, evoluția sociologiei postbelice în România se distinge prin paradoxuri, derivate din contextele sociale și politice: tradițiile antebelice, supraviețuirea grupului de sociologi care au activat ori s-au format înainte de cel de-al doilea război mondial, influența teoriilor din spațiul occidental. Existența unor tradiții de mare prestigiu internațional și a unui grup masiv de sociologi profesioniști a făcut ca sociologia să fie profesată mascat în cadrul altor discipline – economie, igienă, antropologie, etnologie, statistică (193).

România anilor '60 ai secolului XX cunoaște o sincronizare rapidă cu toate curentele sociologice semnificative ale momentului și este suficient să menționez publicarea antologiei *Sociologia franceză contemporană*, editată de Ion Aluaș și Ion Drăgan în 1971, apărută la Editura Politică. Cercetarea sociologică de după 1965 a oscilat permanent între presiunile ideologice și instituționale interne și deschiderea către o cercetare empirică și

teoretică în concordanță cu evoluția internațională a disciplinei.

Din bogăția de informații diseminate prin acest capitol, stăruim asupra observației cu privire la opoziția cu surdină a cercetării sociologice în regimul comunist prin două strategii defensive: 1) stratagema caracterului local al investigațiilor sociologice; 2) adaptarea unor concepte și teorii ca „distorsiune intenționată”. Autoarea prezintă câteva studii de caz asupra cercetării sociologice în răstimpul comunist: abordarea conflictuală a structurii sociale, continuarea monografismului școlii sociologice de la București etc.

Din punctul nostru de vedere, cele mai importante câștiguri ale perioadei de relansare a sociologiei sunt formarea unei generații de sociologi și accesul, deși limitat, la cunoașterea marilor curente ale sociologiei, iar efectele acestor beneficii s-au văzut după 1990, în crearea unui mare număr de facultăți sau secții de sociologie, în funcționarea unor instituții de cercetare și în constituirea unui corp de profesioniști cu poziții de vârf în lumea academică autohtonă și internațională.

Cele două teme aprofundate în *Istoria sociologiei românești* sunt pline de idei și sugestii de interpretări. Prima se referă la devalorizarea antreprenorilor privați, odată cu instituirea socialismului de stat, a doua dezbate instituționalizarea capitalului social-politic și contraselecția clasei de mijloc. Aș reține din aceste două teme teza despre inventarea de către ideologia comunistă a conceptului de *omogenizare socială*, ca o directivă pentru orice demers de analiză a societății socialiste.

După 1990, sociologia românească se redefiniște din toate unghiurile de cercetare. Întâi, ea se desparte de balastul marxist și își diversifică, în mod natural, paradigmele. Renunțarea aproape spontană la marxism dovedește profunda precaritate a moștenirii marxiste din perioada comunistă, iar ca probă stă lipsa unei lucrări românești

despre Marx sau despre marxism acceptabilă științific. Iată ce efecte teribile poate produce dogmatizarea unui curent de gândire!

Autoarea examinează schimbările din sociologia postdecembristă în ceea ce privește elitele, structurile instituționale, circulația sociologilor. De interes sunt considerațiile despre orientările teoretice dominante în sociologia românească actuală, despre construcția de paradigme sociologice. Sunt reliefate contribuțiile sociologilor români la cercetarea proceselor tranziției de la societatea comunistă la societatea capitalistă.

Cartea tratează, succint, decalajele și asimetriile dintre sociologia românească și cea occidentală. Așadar, sincronizarea cu sociologia din vest nu se produce mecanic, prin adaptarea *ab initio* la mersul ideilor contemporane. Printre decalaje se numără absența marxismului ca paradigmă a sociologiei românești contemporane, absența revendicării de la curente sociologice radicale precum feminismul, mișcările contra discriminării etnice, rasiale sau sexuale. Putem remarca absența curentelor de idei de stânga, iar explicația stă în deformarea până la caricatură a acestora în perioada comunistă, prin acțiuni ideologice și politice.

O lucrare de istoria gândirii cere un travaliu imens. Recunoscând aceste dificultăți – din propriile mele experiențe –, aș face unele observații. De pildă, este menționat N. Bagdasar cu *Istoria filozofiei moderne* (1941). În realitate, este vorba despre *Filozofia românească de la origini până astăzi* de N. Bagdasar, Traian Herseni, S.S. Bârsănescu. Lucrarea face parte din *Istoria filozofiei moderne*, vol. 5, omagiu adus prof. I. Petrovici. N. Bagdasar este autorul secțiunii „Istoria filozofiei românești”, care, inițial, fusese editată separat de Societatea Română de Filozofie, în 1940.

Ar fi fost utilă menționarea reeditării lucrărilor lui Traian Brăileanu – *Sociologie generală și Politică*, ambele apărute la Editura Albatros, în 2003.